

Posudek oponentky diplomové práce Nely Knotkové
„Postavení kataforických slov v latinské větě“
předkládané v roce 2021 v Ústavu řeckých a latinských studií

I. Stručná charakteristika práce

Předkládaná diplomová práce spadá do široce diskutovaného tématu latinského slovosledu. Opírá se jednak o Panhuisovu zakladatelskou (byť v dílčích otázkách dnes již překonanou) monografii z r. 1982, kterou zavedl do bádání o latinském slovosledu pojem komunikačního dynamismu, jednak o dvě práce Olgy Spevak (2010, 2014), které vycházejí v zásadě ze stejného podhoubí. Diplomová práce Nely Knotkové se zabývá konkrétně otázkou postavení kataforických slov v latinské větě. Je rozčleněna do pěti kapitol. V úvodní první kapitole je stručně vyložen záměr práce a její struktura a je zdůvodněn výběr textů k analýze. Druhá kapitola shrnuje přístupy Panhuisse a Spevak k otázce latinského slovosledu. Třetí kapitola se věnuje katafoře jakožto textovému jevu, jednak obecně, jednak konkrétně v latině. Čtvrtá kapitola je hlavní částí práce, obsahuje mnohostrannou analýzu slovosledného postavení kataforik excerpovaných ze zvoleného korpusu textů. Závěrečná pátá kapitola pak shrnuje výsledky analýzy a naznačuje, kudy by se mohl výzkum v dané otázce dále ubírat. Struktura práce je tedy zcela logická, jednotlivé části na sebe dobře navazují, a díky tomu je čtenář během čtení vždy dokonale zorientován. Přispívá k tomu i velice příjemný, přirozený styl výkladu a rozumný rozsah, jak celku, tak i jednotlivých kapitol. Práce je jako celek velice zdařilá.

II. Zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Použitý korpus textů:

Rozhodnutí o tom, jak vymezit korpus textů k analýze, je v latinské lingvistice vždy extrémně složité a prakticky každé řešení má své limity, kterých si jsou badatelé většinou dobře vědomi. Tak je tomu i v případě diplomové práce Nely Knotkové. Autorka vysvětluje (str. 42), že při zvolené metodě musela pracovat pouze s texty, které dobře zná; zvolila proto vybraná díla Ciceronova a Senekova. Celkový počet excerpovaných kataforik z těchto textů není vůbec malý, nicméně vzhledem k tomu, že jejich klasifikace je velice členitá, zákonitě se u některých typů vyskytuje velmi málo dokladů, a autorka je tak nucena na více místech uzavřít diskusi tím, že by pro vynesení jakéhokoli soudu byl potřeba větší vzorek. Souhlasím s tím, že by bylo prospěšné v případném pokračování tohoto výzkumu korpus rozšířit; zároveň se ale domnívám, že volba velmi omezeného korpusu zde byla správná: prvotní pravidla či hypotézy je lépe stanovovat na základě uzavřeného vzorku; příliš časově i žánrově rozproštěný korpus latinských textů by mohl věc spíše zatemnit. (Totéž dle mého názoru platí i pro Panhuisovu monografii, která je ovšem za tento přístup v diplomové práci spíše kritizována.) Také zcela souhlasím s autorkou práce (str. 83) v tom, že by v další fázi výzkumu bylo velice užitečné zkombinovat stávající metodu podrobného čtení konkrétních textů a excerpování všech typů kataforik s metodou excerpování jednoho vybraného kataforika z mnohem širšího korpusu textů.

2. Teoretický přístup:

Panhuisova studie, z níž N. Knotková ve svém výkladu vychází, resp. vůči které se vymezuje, má z dnešního pohledu jistě mnohé rezervy, ale je dobré ji vidět v dobovém kontextu: ve své

době byla zcela novátorská, a s cílem přesvědčit čtenáře o nutnosti zcela změnit perspektivu při studiu latinského slovosledu se nutně uchýlovala k různým zjednodušením. S určitými námitkami vůči této práci, které diplomandka formuluje, souhlasím, některé bych spíše zpochybnila. Panhuis určitě nemínil svou základní tezi ve smyslu „co je na konci latinské věty, je réma“ (tj. „réma se pozná podle toho, že stojí ‚normálně‘ na konci latinské věty“), nýbrž „réma (= které se pozná z kontextu, na základě otázkového testu apod.) stojí ‚normálně‘ na konci latinské věty“. Dále, při práci s uměleckými texty není v žádném případě možné klást rovnítko mezi ‚normální‘ = ‚většinový‘ a ‚emfatický‘ = ‚výjimečný‘. Domnívám se, že ani Panhuis nic takového v práci netvrdí. Sporná je zcela jistě Panhuisova generalizace postavení slovesa na konci věty v klasické próze pouze na základě Caesarových textů. I zde je však třeba vidět dobový kontext: starší tradice chápala sloveso na konci latinské věty spíše jako obecný standard (jak vidíme dodnes v učebnicích latiny, které z této starší tradice vycházejí). Panhuisovo omezení tohoto pravidla „jen“ na klasickou prózu je tak spíše krokem správným směrem. (Zároveň z osobní zkušenosti vím, že na sklonku svého života se D. Panhuis k této otázce vyjadřoval tak, že velká část sloves v Caesarových větách je navíc rematických, a tedy jejich postavení na konci věty nevybočuje se základního pravidla.)

To, co je popsáno v předchozím odstavci, samozřejmě diplomandka ani ostatní mladí badatelé nemusejí nijak brát v úvahu. Nicméně, vidím určitý rozpor v tom, že diplomandka (právem) kritizuje Panhuisovu tezi o kladení slovesa na konci věty, ale zároveň na této tezi zakládá svou analýzu, když považuje tzv. „první“ a „předposlední“ pozici za pozice konkurenční a jejich srovnání za nejrelevantnější (viz str. 47 a dále). Osobně bych považovala za mnohem relevantnější kontrast všech ostatních pozic oproti pozici „po slovese“; fakt, že je tato pozice v analyzovaných textech tak řídká, jak sama diplomandka uvádí na str. 73, je skutečně velmi zajímavý.

3. Samotná analýza a relevantnost jejích výsledků:

Nela Knotková velice pečlivě analyzuje excerpovaný jazykový materiál, sleduje relevantní proměnné, vše v naprosto logickém sledu, čímž činí ze své analýzy takřka napínavé čtení: čtenář je velice zvědav na to, která korelace se nakonec ukáže jako ta rozhodující a jaké pravidlo bude možné definovat. Takový výsledek se však nakonec většinou nedostaví a vše zůstává spíše na rovině méně či více průkazných tendencí. To v žádném případě není míněno jako kritika, spíše jako konstatování platné pro doposud všechny práce o latinském slovosledu. Tak jako i jiné práce i tato dochází spíše k tomu, že příliš jasných pravidel identifikovat nelze a že stěžejní je zkrátka nahlas přečtený větný přízvuk, který spadá na „informačně salientní“ prvky.

Tímto se dostávám k – z mého pohledu – největšímu nedostatku této diplomové práce: v kap. 4.2 „Katafora jako nositel informační salience“ se uvádí zcela klíčová informace, na níž následně staví celá analýza, totiž že byl na základě práce se zvolenými texty potvrzen teoretický předpoklad, že kataforika jsou v naprosté většině nositelem informační salience. Bohužel nám ale diplomandka vůbec nedává nahlédnout do toho, jakým způsobem k tomuto tvrzení došla. Udává pouze tabulku s čísly a čtenář je nucen pouze uvěřit. V závěru na str. 81 se píše: „Ukázalo se, že kataforické slovo ... je obvykle informačně salientním prvkem své propozice.“ Ve skutečnosti to však v práci „ukázáno“ není, je to čtenáři pouze sděleno. Přitom sama autorka v pozn. 101 hovoří o tom, že určovat informační salience může být velice sporné a interpretace různé. Chápu, že diplomová práce nemůže obsahovat explicitně všechny interpretace, ale měla by čtenáři alespoň na pár příkladech ukázat, jakou cestou autorka

k výsledkům došla. Zejména by v tomto případě bylo užitečné vyložit ty případy, kdy kataforikum informačně salientním prvkem není.

S tím souvisí i moje další námitka: diplomandka ze své základní analýzy vylučuje katafory s postcedentem v podobě vztažné věty a těmto pak věnuje samostatnou kapitolu 4.5. To je podle mě správný postup, protože u tohoto typu sleduje oproti ostatním speciálně ještě jiné (a zcela relevantní) proměnné. Už ale nemohu souhlasit s tím, že v tomto případě rezignovala na základní proměnnou, tedy pozici samotného kataforika, a to s odůvodněním, že u tohoto typu jako u jediného neplatí, že by kataforikum bylo jednoznačně většinově informačně salientní. Podle mého názoru právě toto je důvod, proč měla být tato analýza provedena

V případě tzv. „druhé/třetí pozice“ (str. 70) by, domnívám se, bylo zajímavější sledovat prvky, které kataforiku předcházejí, než které následují. Fakt, že je pro kataforikum nejběžnější první pozice už diplomandka předem dostatečně prokázala; v daném případě by tedy bylo vhodné sledovat, které prvky a v jakých případech dokážou kataforikum z této pozice odsunout.

Jak už bylo řečeno, Nela Knotková si ve své práci obecně vzato klade zcela relevantní otázky a sleduje zcela relevantní proměnné. Vzhledem k omezenému korpusu je pak ovšem při formulování pravidel na základě statistických dat velice opatrná – za to si v každém případě zaslouží pochvalu. Přesto bych ale ocenila více explicitně formulovaných hypotéz před samotnou statistikou (ve smyslu: „tuto proměnnou sleduji proto, že se předběžně domnívám, že by takový a takový výsledek mohl naznačovat to a to...“). Pro příklad: může mít nějakou relevanci, v jakém typu vedlejší věty se kataforikum nachází (str. 36-37)? Čtenář by potřeboval vysvětlení, co vlastně touto statistikou autorka sleduje. Taková předběžná explicitní formulace hypotézy by možná v některých případech autorku mohla vést i k tomu, že by některá kritéria rovnou vyloučila jako méně relevantní, nebo u některých usoudila, že by potřebovala poněkud zjemnit (např. se domnívám, že autorka až příliš mechanicky přebírá od Spevak ohled na to, zda se jedná o předmět životný nebo neživotný; domnívám se, že takto hrubé rozdělení je jen velmi málo vypovídající, a naopak že by mnohem jemnější pohled na sémantiku předmětů by mohl přinést skutečně zajímavé výsledky).

4. Kvalita výkladu:

Autorka diplomové práce prokazuje opravdu vynikající schopnost vlastního výkladu. Má dar přirozeného jazyka. Píše stručně, jasně, dokáže vybrat to podstatné a skvěle látku shrnout. Například na str. 39 velice sympaticky počítá, kolik kataforik se ve sledovaných textech objevuje (= cca jedno na odstavec) – čtenář tak získá opravdu dobrou představu. Určitá místa (ale není jich mnoho) vykazují sice jistou dávku spěchu a zasloužila by si trochu rozvinout (např. str. 68: „Za problematické lze označit případy...“ – čtenář by ocenil dovysvětlení, v jakém smyslu jsou „problematické“; nebo na str. 16 trochu bizarní formulace „autoři užívající často kombinaci předmětu se slovesem...“), ale celkově je práci skutečně radost číst. Nela Knotková prokazuje ve své práci zřetelný vědecký i pedagogický talent, který by neměla nechat ležet ladem.

5. Formální stránka:

Z formálního hlediska je práce zpracována vzorně, objevila jsem jen minimální množství překlepů či chybějících čárek ve složitějších souvětích. Možná bych k ještě větší přehlednosti přispělo více volných řádků mezi kapitolami a podkapitolami. Českému čtenáři by, domnívám se, pomohlo i doplnění české interpunkce do latinských vět.

III. Konkrétní podněty k obhajobě

V této části uvádím některé konkrétní otázky, které mě napadaly při čtení textu. Při obhajobě bych ráda slyšela stručné odpovědi alespoň na některé z nich.

- citace ze str. 17: „... kontextovou zapojenost prvků, kterou lze naopak z textu či komunikační situace stanovit poměrně objektivně“ – dokázala by diplomandka vyložit, jak se k takovému „objektivnímu stanovení“ dochází?
- str. 35: zjišťovala diplomandka, zda jsou syntakticky nezávislé postcedenty vždycky (nebo většinou) spojené s nějakým konkrétním typem antecedentu?
- str. 36: k četnosti výskytu kataforik v typech hlavních vět (= čtenější v oznamovacích a rozkazovacích větách, méně čtené v tázacích a zvolacích) – může diplomandka popsat, jakou cestou k tomuto tvrzení došla?
- str. 55 – má diplomandka nějaký nápad, jak by bylo možné vysvětlit, že se *is* chová jinak než *hic* a *ille*?
- str. 56 – *tantus* je hodnoceno jako „emfatické“ (s čímž lze jistě souhlasit); ale proč ne i ostatní? (Srv. i na str. 81 „přirozeně emfatická“ kataforika – která to jsou a jak to lze dokázat?)
- str. 60 (a jinde): diplomandka si klade správnou otázku, které hledisko hraje větší roli, zda typ kataforika, nebo typ postcedentu; po právu je opatrná a nechce věc na základě použitého korpusu rozhodnout; může ale formulovat alespoň nějaký „pocit“ (např. na základě – byť nesystematického – sledování i jiných textů)?
- str. 62: má diplomandka nějaké vysvětlení pro to, že se srovnávací konstrukce chovají jinak než ostatní?
- str. 68: „... způsobové adverbium přímo modifikuje sloveso, ... a je tedy logické, že...“ – dokázala by diplomandka teoreticky vyložit, proč předpokládá, že adverbium (nebo adverbiale) způsobu je přirozeně těsněji spojeno se slovesem než třeba adv. příčiny, účelu ad.?
- str. 73: pozice kataforika za slovesem je extrémně nízká (4.4.4) – k jakému vysvětlení tohoto jevu se diplomandka klání?
- str. 78: má diplomandka nějaký návrh vysvětlení vyšší pravděpodobnosti svázanosti kataforika a vztažné věty ve vnitřním postavení než v koncovém?

IV. Závěrečné zhodnocení

Předložená diplomová práce Nely Knotkové představuje originální a podnětný příspěvek do mozaiky poznání latinského slovosledu. Přináší mnoho relevantních informací, logicky uspořádaných a kultivovaně formulovaných. Použitý korpus textů je adekvátní a metoda dobře zvolená. Práce proto bezpochyby splňuje požadavky kladené na diplomové práce řešené na FF UK, a proto ji doporučuji k obhajobě. Předběžně navrhuji hodnocení *výborně*.